א] מאי דרוש ¹לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים בנחלתך כל שיש לו נחלה יש לו גבול כל שאין לו נחלה אין לו גבול נאמנים לומר קברנו והא לית להו ²ולפני עור לא תתן מכשול א"ר אבהו בכהן עומד שם ודילמא כהן טמא הוא דנקיט תרומה בידיה ודילמא תרומה טמאה היא דקאכיל מינה אי הכי מאי למימרא מהו דתימא לא בקיאי ביצירה קמ"ל: נאמנין על הבהמה וכו': והא לית להו ולפני עור לא תתן מכשול א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן בגוזז ועובד אי הכי מאי למימרא מהו דתימא לא בקיאי בטינוף קמ"ל: נאמנין על ציון וכו': ואע"ג דמדרבנן הוא כיון דכתיבא מזהר זהירי ביה דכתיב ³וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון: אבל אין נאמנין לא על הסככות וכו': סככות ^(א)דתנן ^אאלו הן סככות אילן המיסך על הארץ פרעות דתנן [א] ג^באבנים פרעות היוצאות מן הגדר בית הפרס ^(ג)א"ר יהודה א"ר שמואל ^גמנפח אדם בית הפרס והולך ^(ד)רב יהודה בר אמי משמיה דרב יהודה אמר בית הפרס שנידש טהור ותנא ^דהחורש בית הקברות הרי זה עושה בית הפרס ועד כמה הוא עושה ^המלא מענה מאה אמה בית ארבעת סאין רבי יוסי אומר חמש ולא מהימני והתניא שדה שאבד בה קבר נאמן כותי לומר אין שם קבר לפי שאינו מעיד אלא על גופו של קבר אילן שהוא מיסך על הארץ נאמן לומר אין תחתיו קבר לפי שאינו מעיד אלא על גופו של קבר א"ר יוחנן במהלך ובא על פני כולה אי הכי מאי למימרא מהו דתימא ^(ו)רצועה נפקא קמ"ל: זה הכלל כו': זה הכלל לאתויי מאי לאתויי תחומין ויין נסך:

הדרן עלך דם הנדה

רש"י

מאי דרוש. כותיים שאין קוברים את הנפלים: **לא תסיג גבול רעך.** ומוקמינן לה בספרי) במוכר קברי אבותיו: **נאמנין לומר קברנו.** דמידי דאורייתא הוא טומאת המת: **והא לית להו ולפני עור לא תתן מכשול.** לא דרשי ליה במחטיא את חבירו ולא איכפת להם אם אנו חוטאים על פיהם: **בכהן.** כותי עומד שם: **דקאכיל מינה.** ^(ט)ותרומה טמאה באזהרה לטהור וכ"ש לטמא: **לא בקיאי ביצירה.** וכי קברי נפל לא ידעי דהוא בן מ' יום וסברי מיא בעלמא הוא ואינו מטמא: **בטינוף.** בבהמה דקה ופוטר את הבהמה מן הבכורה ובבכורות (דף כא:) מפרש מאי טינוף שמבצבצת ומוציאה דם דרך רחם וזהו הולד שנימוח ויוצא הלכך הבא אחריו אינו בכור והני כותיים לא בקיאי בטינוף וזימנין דלא טניף ואמרו טינוף הוא ופוטרין את הבא אחריו קמ"ל: **על ציון.** לציין וסומכין עליהן ועבדינן טהרות היכא דלא ליינו: **אילן המיסך על הארץ.** והוא סמוך לדרך בית הקברות וזימנין דמיתרמי בין השמשות וקברי התם ואם הענפים מובדלים שאין האהל שלם וידוע ודאי שיש קבר תחת ^(א) האהלות ואין ידוע איזה הוא והכותי מעיד על אחד זה טהור אינו נאמן לפי שאינו חש על הספק ותולה הטומאה באהל שני מספק: **פרעות.** ^(ב) גדולות ובולטות מן הגדר וקברו תחת אחת מהן ואין אנו יודעין תחת איזהו מהן ובא כותי והעיד על מקצתן שהן טהורות אינו נאמן משום דלספקא לא חייש ותולה הספק באחרות: **בית הפרס.** שדה שנחרש בה קבר ואוקמי רבנן ^(ג) על סביבות הקבר מאה אמה בספק טומאה שדיקדקה המחרישה את העצמות ומגלגלתן: **מנפח.** דבשר ליכא ועצם כשעורה לא מטמא אלא במגע ובמשא הלכך מנפח כדי שלא יגעו רגליו בו והולך: **שנידש.** ברגלי אדם שהרגלים נושאים את העצמות ושחקום: **פרס.** לשון דבר שבור ופרוס על שם שנפרסו העצמות: **בית ארבעת סאין.** היינו ק' על ק' שהרי חצר המשכן מאה על חמשים והוא בית סאתים: **שדה שאבד בה קבר.** מיקרי נמי בית הפרס ורבנן גזרו בכולה דתניא במועד קטן (דף ה:) ג' בית הפרס הן שדה שאבד בה קבר ושנחרש בה קבר ושדה בוכין: **שאין מעיד אלא על גופו של קבר.** דכיון דאמרי אין שם קבר ברוח זה על גופו של קבר הוא מעיד וגופו של קבר דאורייתא ובדאורייתא מהימני. אלמא נאמנין על בית הפרס ועל (בית) הסככות^(ד): **מהלך על פני כל השדה.** דכיון דעל פני כולה מהלך ודאי פשיטא ליה דניטלה הטומאה משם ומתני' דקתני דאין נאמן כגון שאינו מהלך על פני כולה שמשייר רוח אחת הלכך אפילו במקום שעבר אינו נאמן משום דאיהו לספקא לא חייש: **מאי למימרא.** נהי דלספק לא חייש לודאי חייש וכיון דפשיטא לן דקבר הוה בה והוא מהלך על פני כולה הרי עובר על מקום הקבר ואי לאו דקים ליה שניטלה הטומאה לא עבר: **רצועה נפקא.** מן השדה ונקראת על שם שדה זו ושם הוא תולה את מקום הטומאה והכא עבר מספקא דלספקא לא חייש: **קמ"ל.** כיון דעל כל ד' רוחותיה עובר ^(ה) בתוכה לרצועה לא חיישינן: **לאתויי תחומין.** אין נאמנין לומר עד כאן תחום שבת דתחומין דרבנן וכותיים לא סבירא להו: **ויין נסך.** דאין כותי מקפיד על מגע עובד כוכבים:

הדרן עלך דם הנדה

תוספות

ודלמא כהן טמא הוא. ואע"ג דטמא נמי אסור לשהות בבית הקברות דבנזיר בפרק מי שאמר (דף יז.) בעי נזיר והוא בבית הקברות מי בעי שהייה למלקות או לא ובפרק ג' מינין (שם דף מג:) אמר רב הונא נזיר שעומד בבית הקברות והשיטו לו מתו או מת אחר חייב וטעמא לפי שמוסיף טומאה עליו דבחבורים עושין את האחר אב הטומאה כדאמר התם כותיים לית להו הנך ^(ו) מימרות: **ובנה אצלו ציון.** במועד קטן (דף ה.) מפיק מהכא ליון של בית הקברות וא"ת ולר"ש דאמר^(ו) אין קברי עובדי כוכבים מטמאין באהל היכי מפיק מהכא הא אמר במו"ק דאין מציינין אלא על טומאת אהל וי"ל מדמציינין לפי שעה ציון משום טומאת מגע ומשא אם כן לכל הפחות יש לציין בטומאת אהל ולמאי דבעי למימר בהבא על יבמתו (יבמות דף סא.) דלר"ש מתי עובדי כוכבים לא מטמאי אפילו במגע ובמשא נפיק ליה לר"ש ציון מדרשא אחריתי דהתם וציון דגבי גוג לאו משום טומאה אלא לנקות הארץ מן המתים וא"ת ולר"ש דדריש (שם) דאין עובדי כוכבים קרויין אדם הא כתיב וראה עצם אדם וי"ל דנקט אדם לאפוקי דס"ד דקברו שם עצמות בהמה: **אילן המיסך.** מיירי בידוע שיש מת קבור שם אך שאין ידוע תחת איזו ענף ואין כותי נאמן לומר שאינו קבור תחת ענף זה אפילו הולך תחתיו דאין מקפיד על ספק טומאה ודוקא במאהיל על פני כולה אמר בסמוך דנאמן ומה שפ"ה אילן בסמוך לבית הקברות ופעמים קוברין שם בחנם פירש כן כיון שצריך לפרש בידוע שמת קבור שם דבספק לא היה נאמן אפילו היה מהלך על פני כולה ואע"ג דספק טומאה ברה"ר טהור הכא גזור רבנן והא דקאמר לקמן בפ"ב (דף סח.) דסככות ופרעות לאו אהל הוא ורבנן גזרו עלייהו לאו דוקא קאמר דלאו אהל הוא דבודאי קבור שם איירי כדפי' אלא כלומר הך טומאת אהל אינה אלא מדרבנן דברה"ר ספקו טהור א"נ הענפים המובדלין זה מזה רואים אותם כאילו הן סמוכות ליחשב אהל ^(ז) כדאמר באהלות (דף סט) המיסך על הארץ רבי יהודה אומר רואין התחתונות כאילו עולות למעלה והעליונות כאילו יורדות למטה ואם היו נוגעות זו בזו כפותח טפח מביאות ומצלות כו': **בית הפרס.** על שם פריסה שהעצמות נפרסים במדרס רגלים או ע"י מחרישה ובשדה שאבד בה קבר לא שייך האי טעמא וקרי ליה בפ"ק דמועד קטן (דף ה:) בית הפרס ושמא אגב דקרי בית הפרס לשדה שנחרש בה קבר קרי גם לאבד בית הפרס א"נ לשון בית הפרס על שם שפרסות רגלי אדם נמנעות מלילך שם מפני הטומאה ובפ"ק דמו"ק (דף ה:) תניא גבי בית הפרס הוא שדה שנחרש בה קבר ושאבד בה קבר ושדה בוכים ומפרש טעמא דשדה בוכים משום יאוש בעלים ומפרש בערוך ^(ט) שדה מיוחד שקרובי המת מביאין אותו על אותו שדה ואנשי בית הקברות באין לקראתו ובוכים יחד ^(ז) וכו' והראשונים חוזרים לביתם ואלו נוטלין אותו ומוליכין אותו לקוברו ואותו שדה טמא דשמא נתדלדל ונתנענע מעט מעט ממנו ונפל ושכחוהו ורבינו שמואל פי' פעמים שבני העיר מניחין אותו שם לפי שסוברין שאנשי בית הקברות יבואו ויטלו אותו ובני בית הקברות יסברו שאנשי העיר יוליכוהו לבית הקברות ונשאר שם ועוד פי' שם שדה בוכין שדה שיש בה בוכין ומניחין המת שם לפי שעה עד שיהו פנוים להוליכו לבית הקברות לקוברו ופעמים שנשכח שם ולא הוסר וזהו יאוש בעלים: **בית** הפרס שנידש טהור. אשדה שנחרש בה קבר קאי דמספקינן לעצם כשעורה ק' אמה סביבות הקבר דכיון שנידש ונרמס ברגלים י"ל שהוליכו כשעורה משם אבל אשדה שאבד בה קבר לא שייכא הך קולא: **מלא** מענה ק' אמה. בתוספתא דאהלות [רפי"ז] מפרש דהנך ק' אמה היינו לכל רוח: **אמר** ר' יוחנן במהלך ובא על פני כולה. אבל בשדה שנחרש בה קבר אפילו מהלך ובא על פני כולה לא מהימן דאין כאן אלא ספקא דרבנן שמא הסיט עצם כשעורה ואין הכותי חושש עליה וא"ת כי היכי דציון קברות דמהימן אדאורייתא דאוקימנא בכהן עומד שם ה"נ ליתני במתני' דמהימן אסככות ופרעות ובמהלך על פני כולה וי"ל דלא חשיבא ליה למתני' רבותא לאשמועינן דלא חיישינן לרצועה נפקא ועוד אבית הפרס דנחרש בה קבר לא מהני מהלך ובא על פני כולה כדפרישית אלא דוקא באבד בה קבר וא"ת ובאבד נמי היכי מהני דלמא ^(ח) טמאה היא וי"ל דמיירי דנקיט תרומה ואכיל מינה כדקאמר לעיל וה"ה דנקט ולא אכיל וכגון שידוע לנו שהיא טהורה דלא הוה כותי מטמא לה:

הדרן עלך דם הנדה

מסורת הש"ס

א) [תוספתא פ"ט דאהלות ה"ד נזיר נד:] אהלות פ"ח מ"ב, ב) תוספתא שם, ג) ברכות יט: עירובין ל: מו"ק ה: חגיגה כה: פסחים צב: כתובות כח: בכורות כט., ד) [עמ"ש ברכות יט: על הגליון], ה) גיטין ז: קדושין עב., ו) [שופטים יט יד], ז) [יבמות סא.], ח) צ"ל כדאמר בתוספתא דאהלות (פ"ט ה"ד) ואלו הן סככות אילן המיסך על הארץ ר' יהודה אומר כו' ומוצאים כו' ועי' ברבינו שמשון פ"ח דאהלות (מ"ב), ט) ערך בך,

תורה אור השלם

1. לֹא תַסִּיג גְּבוּל רֵעֲךָ אֲשֶׁר גָּבְלוּ רִאשֹׁנִים בְּנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר תִּנְחַל בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ: דברים יט יד

2. לֹא תְקַלֵּל חֵרֵשׁ וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְיָ: ויקרא יט יד

3. וְעָבְרוּ הָעֹבְרִים בָּאָרֶץ וְרָאָה עֶצֶם אָדָם וּבָנָה אֶצְלוֹ צִיּוּן עַד קָבְרוּ אֹתוֹ הַמְקַבְּרִים אֶל גֵּיא הֲמוֹן גּוֹג: יחזקאל לט טו

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אילן וכו' קבר תחת אחד האהלות: (ב) ד"ה פרעות אבנים גדולות: (ג) ד"ה בית הפרס וכו' רבנן כל סביבות: (ד) ד"ה שאין וכו' הסככות הס"ד ואח"כ מ"ה במהלך כו' שהכותי מהלך על פני: (ה) ד"ה קמ"ל וכו' עובר לרצועה כצ"ל ותיבת בתוכה נמחק: (ו) תוס' ד"ה ודילמא וכו' הנך חומרות הס"ד: (ז) ד"ה בית הפרס וכו' ובוכים יחד כולם והראשונים: (ח) ד"ה אמר וכו' דלמא טמא הוא וי"ל:

גליון הש"ס

רש"י ד"ה דקאכיל מינה ותרומה טמאה באזהרה וכו'. תמיהני הא אכילת תרומה טמאה אסור רק בעשה עי' יבמות עג ע"ב ול"ע:

הגהות הגר"א

[א] גמ' אבנים פרעות. תיבת אבנים נמחק:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] גמ' מאי דרוש לא תסיג. נ"ב עיין מג"א סי' תקכו ס"ק כ ובפירוש משניות לרמב"ם במשנתינו ודו"ק:

תוס' הרא"ש

בכהן טמא. ותימה ומה בכך אפי' הוא טמא אסור ליכנס בבית הקברות דבנזיר מבעיא ליה בנזיר וכהן [בבית הקברות] אי בעו שהייה למלקות. ואמרינן נמי בפ"ג מינין אמר רב הונא נזיר שהוא עומד בבית הקברות והושיטו לו מתו ומת אחר חייב. וי"ל דכותאי לית להו הא דרב הונא אלא סברי כשהוא טמא אינו מוזהר עוד מלהוסיף טומאה: **אילן** המיסך על הארץ. מיירי שידוע לנו בודאי שמת קבור תחתיו ואינו ידוע לנו תחת איזה מן הענפים ואין הכותי נאמן לומר תחת ענף אחד הוא קבור אפי' הוא הולך תחת שאר הענפים שאינו מקפיד על ספק טומאה כדמוכח בסמוך דאינו נאמן אלא בהולך על פני כולה. ומה שפרש"י אילן הסמוך לבית הקברות ופעמים קוברין שם אורחא דמילתא נקט אבל לעולם צריך שיהא ודאי (שיש מת קבור תחתיו שאם היה ספק לא היה הכותי נאמן אפי' הולך) על פני כולה ואע"ג בספק טומאה ברה"ר ספיקו טהור הכא גזור רבנן: **בית** הפרס. פרש"י על שם

תוס' הרא"ש (המשך)

שהעצמות נפרסין ונפרכין במדרס רגלי אדם או ע"י המחרישה ואע"ג דבשדה שאבד בו קבר לא שייך האי טעמא וא"ה קרי ליה בית הפרס בפ"ק דמועד קטן. וי"ל דאגב שקרי לשדה (שנאבד) [שנחרש] בו קבר בית הפרס קרי ליה נמי להאי הכי א"נ לשון בית הפרס הוי על שם שפרסות רגלים נמנעין לילך שם מפני הטומאה. בפ"ק דמועד קטן (וי"ל דאגב) תניא ג' בית הפרס הן שדה שאבד בו קבר ושדה שנחרש בו קבר ושדה בוכין ומפרש שדה בוכים משום יאוש בעלים ומפרש בערוך דשדה מיוחד יש שקרובי המת מביאין אותו עד אותו מקום ואנשי בית הקברות באין לקראתם ובוכין ומספידין שם ביחד והראשונים חוזרים לביתם ואלו נוטלים אותו ומוליכים אותו לבית הקברות ואותו השדה טמא שמא נדלדל ונתנענע ממנו מעט ונפל שם ושכחוהו. ורשב"ם פי' פעמים שבני העיר מביאין אותו שם וסבורין שאנשי בית הקברות יטלוהו משם ובני הקברות סבורין שאנשי העיר יוליכוהו לבית הקברות ונשאר שם וזהו יאוש בעלים: **במהלך** ובא על פני כולה. ובכהן אוכל תרומה כדלעיל. אבל בשדה שנחרש בה קבר אפי' אם מהלך על פני כולה אינו נאמן דספק הוא אם יש טומאה כלל דשמא לא נשאר עצם כשעורה שלא נחרש במחרישה וכותי לא חייש לספק טומאה: **רצועה** נפקא. ובאילן שמא היה ענף יוצא מן האילן ונקצץ ותולה בו הטומאה. ותימה כיון שאומ' מתניתין נאמנין על ציון הקבר ליתני נמי נאמנין על (הקברות) [הסככות ופרעות] ולוקמא במהלך על פני כולה וי"ל דלא חשיב ליה חדוש הך דאימור רצועה נפקא כמו אימור לא בקיאי ביצירה ובטינוף וציון שהוא מדרבנן:

סליק פירקא

עין משפט נר מצוה

ל א ב מיי' פי"ג מהל' טומאת מת הלכה ג:
לא ג מיי' פ"ו מהל' קרבן פסח הלכה ח:
לב ד ה מיי' פ"י מהלכו' טומאת מת הלכה א:

מוסף רש"י

ובנה אצלו ציון. סימן שיש כאן עצם של מת כדי שיפרשו ממנו הולכי דרכים ועושי טהרות (יחזקאל לט טו). **מנפח אדם בית הפרס והולך.** בנפיחה ואם יש עצם כשעורה רואהו ונשמט ממנו (חגיגה כה: וכעי"ז ברכות יט:) דכולא ספיקא משום עצמות היא, ועצמות בלא בשר אינו מטמא באהל, וכשמנפח לפני רגליו, אם יש שם עצם גדול נראה מאליו ועצם קטן נראה בנפיחה ואינו מסיטו ברגליו (ערובין ל: וכעי"ז פסחים צב:) ואהל אינו מטמאו דהא אין טומאת אהל בעצמות אלא רוב בנין ורוב מנין (פסחים וכעי"ז כתובות כח:). והך בדיקה לעושה פסח איסתרי ולא לאוכלי תרומה כדאמרינן בחומר בקודש (ברכות שם). **בית הפרס שנידש.** בדריסת רגלי בני אדם (ערובין ל: וכעי"ז כתובות שם ובכורות כט.). **טהור.** דתלינן לקולא ואמרינן כל העצמות נכתתו לפחות מכשיעור (כתובות שם) שאי אפשר לעצם כשעורה שלא יהא נידש ברגל (בכורות שם) או: שדריסת הרגלים העבירתן והבא לעשות פסחו יבדוק אם נידש ויעבור, אבל לאכילת תרומה לא סמכינן עלה, שיכול להמתין, ובית הפרס מדבריהם ולא העמידום במקום כרת דפסח (פסחים צב:). **מאה אמה.** שכן שיערו שהמחרישה מולכת את עצמות המת ודלמא נגע או הסיט המהלך בו את עצם כשעורה שמטמא במגע ובמשא (כתובות שם).

הדרן עלך דם הנדה